

Landboforhold i Sydthy

1870-1900. VI.
Af OLAF NØRGÅRD

Sygdom, Fødsel og Død.

BEHANDLINGEN AF SYGDOMME kan bedst illustreres med nogle Eksempler:

I Sommeren 1871 var Aftægtskonen Gjertrud Marie Madsdatter syg, det var et Sår, der ”var blevet sort”, hvad der formentlig betyder, at der var kommet Koldbrand. Ingen Behandling hjalp, men man havde heller ikke kunnet prøve det mest effektive Middel: At lade en død Mands Hånd stryge hen over Såret. I Begyndelsen af Juni fik man imidlertid Mulighed for at prøve dette Middel, idet der indtraf et Dødsfald i Nærheden af Ashøje, altså ikke ret langt fra Gården. Med stort Besvær fik man den gamle, syge Kone stablet op på en Vogn og kørt op til den dødes Bopæl til Behandling. Om Virkningen af Behandlingen vides intet, men hun døde i hvert Fald nogle Måneder senere, den 4. August 1871.

I Juli 1879 havde Aftægtsmanden Peder Chr. Poulsen brækket Benet eller Låret. Han blev behandlet af en Mand fra Nabolaget, en Niels Mortensen. Han kom sig, men var halt Resten af sit Liv.

Omkring 1880 havde den ældste af Sønnerne forvredet Anklen. Han blev behandlet af den tidligere Nabo, ”Be’te Mø’ler”, der boede lige Nord for Gården. Han lagde Hånden på den syge Ankel og mumlede nogle uforståelige Ord. Noget senere havde begge Drengene Ringorm, de var da 3 Gange i Ettrup til Behandling hos en Mand, der hed ”æ Honinghwøl”. I alle disse Tilfælde kom der fuldstændig Helbredelse.

Beboernes Indstilling over for Lægebehandling var meget forskellig. Husbondens Broder, Niels Pedersen, der som tidligere nævnt var pukkelrygget og dertil led af Hjertesygdom og Vattersot, vilde aldrig søge Læge, men kurerede på sig selv med Brændevin (som han ellers ikke brugte ret meget af). Husmoderen blev under sin langvarige Sygdom, der endte med hendes Død 7/8 1884 kun behandlet af Læger, det samme gjaldt Husbonden under hans Sygdom i 1889.

I Almindelighed var Praksis den, at mindre betydningsfulde Sygdomme blev behandlet af den medicinkyndige Nabo, men hvis man skønnede, at der var Fare på Færde, blev Lægen hentet. Der blev dog aldrig hentet Læge til gamle Folk, måske fordi den ældre Generation ikke havde Tillid til Lægebehandling.

Sygeplejen måtte klares af Kvinderne på Gården, og de kunde undertiden blive stillet over for helt uløselige Opgaver. Aftægtsmanden var i sine sidste Leveår 1896-97 sengeliggende, senilt vrøvlet, undertiden uklar, fik tilsidst store Liggesår. Enhver, der kender lidt til Sygepleje, kan forestille sig, hvor umuligt det var at passe en sådan Patient ved Siden af det daglige Arbejde. Et sådant langvarigt Sygeleje må have været en hård Belastning også for de raske; man har gjort, hvad der kunde gøres, og alligevel må det daglige Syn af den Syges Lidelser have fremkaldt en Forestilling om, at der ikke var gjort nok.

De Gamle kunde fortælle, at i deres Ungdom var der ingen Jordemødre på Egnen; ved Fødsler blev der sendt Bud efter en eller flere af de ældre Nabokoner. I den her

omhandlede Periode var der Jordemoder i Nabosognet Hurup; hun blev hentet ved alle Fødsler, såvel på Gården som hos Nabohusmændene. I Dagene nærmest efter Fødslen kom en eller flere kvindelige Slægtninge med Barselmad, det var en eller anden lækker Ret, egentlig kun bestemt til Barselkonen, men der var tit så meget, at også Børnene fik noget. Ved den første Kirkegang efter Fødslen var Barselkonen ledsaget af en kvindelig Slægtning, Præsten kom ud i Våbenhuset og ledsagede dem ind i Kirken, mens Menigheden sang en Salme. År 1900 levede denne ældgamle Skik endnu, men svandt så meget brat.

Når Læge og Jordemoder skulde hentes, var det jo ofte nødvendigt at skynde sig, og Kusken fik her en kærkommen Lejlighed til at vise sin egen og Hestenes Færdighed. Beretninger om særlig hurtigt gennemførte Kørsler levede i mange År og blev selvfølgelig mere dramatiske, jo flere Gange de var blevet fortalt. For ikke unødvendigt at køre med stor Fart, var der altid truffet Aftale om forskellige Signaler til Kusken, f. Eks. forskelligt farvede Tøjstykker, der skulde hænges ud, så at Kusken, så snart han fik Gården i Sigte, kunde vide, om han stadig skulde skynde sig. For at skåne Hestene og alligevel komme hurtigt frem, brugte man nogle Steder at køre hjemmefra med to Spand samtidigt. Det hurtigste og mest udholdende Spand kørte fra Begyndelsen med størst mulige Hastighed, det dårligste Spand tog det foreløbig med Ro. Når de to Vogne igen mødtes, kom Lægen over i Vognen med de dårligste Heste, og nu var det dem, der måtte strække ud.

På Grim-Nørgård som på andre Gårde i Sognet var Døden dengang en hyppig Gæst. I Tiden 1800-1900 døde på Gården 16 Mennesker, altså gennemsnitlig en hvert sjette År. Man var da også mere fortrolig med Døden dengang end nu. De Voksne, der skulde dø, fik at vide, hvad der skulde ske, de talte fortroligt med Ægtefælle og Børn derom, og hvis det var muligt, var hele Familien samlet omkring Sengen, når Døden indtrådte.

Nogle Timer efter Dødens Indtræden blev den Døde lagt op på det lange Bord oppe i Storstuen. Her var der ved Hjælp af 3 Brøjkjærre Rughalm lavet en halmforet Fordybning eller Krybbe, og heri blev den Døde lagt med foldede Hænder, klædt i Ligtøj, som de fleste havde haft liggende. Dette hed ”å leg po Stro”, og det trak ofte længe ud. Et Mellemrum på 8, 9 eller 10 Dage mellem Dødsdag og Begravelsesdag var det almindelige, og i den varme Sommertid kunde der komme svære Forandringer på Liget. Husmoderen lå 10 Dage i den varme Juni Måned; da den ældste af Drengene Dagen før Begravelsen vilde stryge sin Mor på Kinden, gik Huden løs ved Berøringen.

En gennemtrængende Liglugt bredte sig over hele Huset og blev hængende her mange Dage efter Begravelsen. Dette generede ikke, man frygtede Skindød, og den kraftige Liglugt var jo en sikker Dødsattest. Det fortælles, at selve Degnekonen i Gjettrup ved Ankomsten til en Begravelse skal have sagt: ”Hvilken herlig Lugt”.

I det første halve År efter en Begravelse skulde alle Familiemedlemmer i Kirke hver Søn- og Helligdag. Når

den øvrige Menighed under Gudstjenesten rejste sig op, blev disse Familienmedlemmer siddende. De Gamle fortalte, at i deres Ungdom herskede den samme Skik, men Medlemmerne af den afdødes Familie skulde da falde på Knæ, når den øvrige Menighed rejste sig under Gudstjenesten.

Af Husmoderens Hår blev der fremstillet stilerede Blomster i Ramme, således som det kan ses i Thisted Amts Årbog 1961, Side 473. Disse Blomster eksisterer endnu. Der blev skrevet Ligvers over Gjertrud Marie Madsdatter i 1871, over Ane Marie Kirkegård i 1882 og over Husmoderen i 1884. I 1897 da Peder Chr. Poulsen og Husbondens Broder Niels Pedersen døde, var dette gået af Brug.

Oplysning, Skolegang, kulturelle Forhold m.

Vi ved, hvilke Bøger og Aviser Gårdens Beboere havde Adgang til, og vi kan derfor danne os et vist Begreb om den Viden, de har været i Besiddelse af. Der fandtes på Gården følgende Bøger:

Bibelen, Evangelisk Kristelig Salmebog 1798,

Konventsalmebogen 1855.

Jesper Brochmands Huspostil.

En gammel Bønnebog: Nøglen til Guds Skatkammer.

En lille, gammel Bog om Husdyrsygdomme.

Desuden Børnenes Skolebøger, hvoraf en er bevaret. Det er "Bibelhistorie for de højere Skoler" ved I. T. A. Tang efter L. Chr. Müller, 1860. Fra ca. 1890 også Lærebøgerne fra de forskellige Højskoler som Børnene havde besøgt. (Se Slægtshistorien). Hvert År blev købt en Almanak, det var næsten altid "Folkets Almanak" ved N. G. Rom. Fra ca. 1885 kom Thisted Amts Tidende.

Den Viden, der kan erhverves fra ovennævnte Kilder er let overskuelig. Langt større har den Viden været, som Beboerne har erhvervet sig ved Selvsyn og ved mundtlige Oplysninger. De Gamle har fortalt Minder fra Barndom og Ungdom, Husbonden havde selv i sin Ungdom været på Studedrift til Husum og har kunnet fortælle Oplevelser derfra, og der kom også på Gården andre vidtberejste Folk, f. Eks. Studedriver og senere Postkusk Ole Toppenberg (Se Thisted Amts Årbog 1935, Side 111). Naboen, Gårdejer Christian Hunsbjerg (1855-1935) havde været nogle År i USA omkring 1885; mange af de omkringboende Husmænd og Gårdmænd havde været med i Krigene 1848-50 og 1864.

Både "Selskabeligheden" og det daglige Arbejde har ført Familiens Medlemmer ud på lange Vandringer og Køreture i Sognet og Nabosognene. I en stor Del af Sydth har Gårdens Beboere kendt hver Gård og hvert Hus og disses Beboere. Også fjernere Dele af Thisted Amt har været kendt. Hvert År blev der aflagt flere Besøg hos Slægtninge på Thyholm og på Aggerø, selv så fjern en By som Thisted blev besøgt flere Gange årligt, i Reglen ved Markederne.

Kendskab til Sogn og Amt må have været betydeligt, sandsynligvis større end hos Nutidens Mennesker. Men hvad der lå uden for Amtet har været næsten ukendt.

Skolelærer i Gjettrup var Søren Kristian Overgård, der gav en meget god og grundig Undervisning. (Se Thisted Amts Årbog 1919, Side 112).

Præsterne i Helligsø-Gjettrup var:

C. T. F. Strodtmann, 1872-1880.

J. Th. N. Løgstrup, 1880-1890.

Heinrik Petersen, 1890-1899.

Om disse Præster og om Indre Missions store Fremgang i Sognene under Pastor Løgstrup er der skrevet udførligt i Nedergård, Side 703, hvortil henvises. I Pastor Løgstrups Tid faldt Husmoderen og hendes Moders Sygdom og Død; han var en hyppig og velkommen Gæst på Gården, men Husbonden sluttede sig aldrig til Indre Mission.

De Gamles Guds frygt var vævet fast sammen med mange af Dagliglivets Handlinger. Ved at gøre Korsets Tegn nedkaldte man Guds Velsignelse til Bagning, Smørkning og Såning; mange Handlinger, f. Eks. længere Køreture blev begyndt med et "I Guds Navn", en arbejdende Mand blev hilst med et "Gu hjælp dæ", og havde man haft Held med et vanskeligt Foretagende, hed det: "Gu ha Løv".

Troen på Gengangere, Varsler og Himmeltegn var stadig levende, især blandt de Gamle, og den hyppige Påkaldelse af Guds Navn havde vel også det Formål at holde onde Magter væk. Når en eller anden voksen kom hjem fra en sen Vandring og berettede om, at han havde set "æ Ligsko:r", kunde en uhyggelig Stemning brede sig i den lave, dårligt oplyste Stue, hvor den flakkende Lyseflamme kastede store, levende Skygger på Væggene, og hvor Mørket rugede uden for de små, utildækkede Ruder.

Forlystelser og Underholdning

Heraf fandtes næsten intet. Et Par Lirekassemænd, den ene med bevægelige Figurer på Lirekassen, besøgte Gården en eller to Gange om Året. Ellers var der Markederne i Thisted, Vestervig og Oddesund; det var almindeligt, at alt, hvad der kunde undværes på Gården fik fri ved sådanne Lejligheder. Angående Forlystelserne på Markedspladsen henvises til Thisted Amts Årbog 1960, Side 251.

En særlig Omtale fortjener Markedsviserne. Ved de fleste Markeder var det de samme Viser, der gik igen, og de blev efterhånden lært udenad. En af Viserne var den bekendte om Hjalmar og Hulda, en anden Vise begyndte således:

Jens Peter og Trine, to Fattigfolks Børn,

de tjente i selvsamme Gård.

Her hjalp de hinanden med mangan en Tørn,

thi Fattigfolks Byrde er hård.

De får Godhed for hinanden og Jens Peter bestemmer sig for at rejse til Amerika og grave det røde Guld; når han er blevet rig, vil han komme hjem og fæste sin Pige så huld. I Begyndelsen går alt efter Beregning, men da han vil rejse hjem, er det uheldigvis "Geysen" han får Billet til, og Trine får aldrig mere sin Jens Peter at se. En anden meget bedrøvelig Vise handler om en Herremand, der havde forført en fattig Pige; da han senere holder Bryllup med en af sine Standsfæller, møder den fattige Pige op i Kirken og anklager ham.

Underholdning, beregnet for Børn, var der slet ikke noget af. Da den ældste af Døtrene var i 10-Årsalderen fik hun sit første og eneste Stykke Legetøj, en Dukke. Hovedet var købt, Krop og Klæder lavede Moderen selv.

Den ældste af Drengene havde en Stald med udskårne Kreaturer af Træ, fremstillet af den senere Snedkermester Christian Jensen (Ettrup), Nykøbing M., der var Hyrdedreng derude i Årene 1875-76-77. De to Stykker Legetøj gik senere ”i Arv” til de to yngste Børn og var også deres eneste Stykke.

Årets Forløb.

Hvis en Begivenhed er fremhævet med Kursiv ligger den fast på vedkommende Dato, i alle andre Tilfælde er der Tale om ”Gennemsnitstal” med nogen Variation fra År til År.

5. Januar: *Der brændes Helligtrekongerlys*, Julehelligdagene slutter.

15. Januar: Der brygges Gammeløl.

1. April: Der hentes Sand og Torsk i Agger.

10. April: Fårene begynder at få Lam.

15. April: Forårsarbejder begynder, Fårene sættes i Tøjr.

1. Maj: *Skiftedag*, Såningen begynder, der graves Hedetørv.

10. Maj: Kreaturerne sættes på Græs.

1. Juni: Fårene færdige med at få Lam.

1.-5. Juni: Der køres Gødning til Gammeljord Byg, denne Byg sås, Forårsarbejdet slutter.

5.-6.-7. Juni: *Fårene vaskes og klippes*, Hestene kommer på Græs, der hentes Sand i Agger.

8-20. Juni: Brakmarken pløjes.

22. Juni: Hedetørv køres hjem.

24. Juni: Høslær begynder.

1. Juli: Stakning af Hø tilendebragt.

20. Juli: Høslæt færdig.

1-12. August: Der køres Gødning på Brakmarken og denne pløjes.

13.-15. August: Der hentes Sand i Agger, et Lam slagtes.

15. August: Rughøsten begynder.

1. September: Høst af Forårssæd begynder.

28.-29.-30. September: *Fårene vaskes og klippes*.

1. Oktober: Høsten slut, Kreaturer og Får slås løse, Vædderen og Vædderlammet bindes i Følbøwlen, Efterårspløjning begynder, Staldfodring af Heste begynder.

2.-3. Oktober: Vædderen og en Bede slagtes.

5.-10. Oktober: Kartoffler graves op.

30. Oktober: 2 Får slagtes, der hentes Torsk i Agger.

1. November: *Skftedag*, *Kreaturer sættes på Stald*.

11. November: *Vædderen kommer ind til Fårene om Natten*.

15. November: Efterårspløjning slut, der tærskes hele Dagen.

29. November: 2 Får og et Lam slagtes.

30. November: Der støbes Lys.

7. December: Der hentes Sand i Agger.

10. December: Julegrisen slagtes.

15. December: Ænder og Gæs slagtes.

17. eller 18. December: *Julebrygning*.

18. eller 19. December: *Julebagning*.

31. December: *Vædderen må igen overnatte i Følbøwlen*.

Der blev brygget regelmæssigt een Gang månedligt, Dagen efter blev der bagt. Gammeløl til julen blev fremstillet et Par Måneder før Jul.

Litteratur.

Paul Nedergård: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske Bidrag til en Dansk Præste- og Sognehistorie. Ålborg Stift. Kbhvn. 1959.

(Sluttet)

Om Landboforhold i Sydthby i Slutningen af forrige Århundrede er der her i Årbogen skrevet af følgende Forfattere:

Torsten Balle: Et Bryllup i Thyland, 1946, 376. Vestervig Marked, 1960, 251.

A. Christensen: Gildeskikke og Folkeliv i Midthby fra Midten af forrige Århundrede, 1918, 18, 1920, 105.

Marius Jensen: Fra min Barndom i Hurup, 1945, 252. Tyendeforhold i Thy i gamle Dage, 1946, 347. Stråtag, 1950, 65.

Jens Yde Kirk: Gamle Minder fra Thy, 1940, 381.

Henry Petersen: Kræn Foged, 1935, 110.

H. A. Riis Olesen: Om Læger og Folkekirurger i Thy, 1943, 409. Vestervig fra 1850-1900, 1963, 163.

E. Toft: Vestervig Sygehus, 1955, 340.

Johannes Thomsen: En gammel Thybo fortæller, 1951, 191.

H. Zangenberg: Byggeskikken i de gamle Bondebygninger i Thy, 1925, 75.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1964, side 323-332).